

УДК 378.018.8:364-051

Катерина Павелків

**КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ
В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті проаналізовано підходи до побудови критеріально-показникової системи оцінки результатів іношомовної професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; охарактеризовано основні теоретичні підходи до обґрунтування критеріїв і рівнів в українських педагогічних дослідженнях. Спроектовано власну систему критеріїв іношомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, до якої віднесено мотиваційний, комунікативний, практичний, когнітивний, діяльнісний, соціокультурний, особистісний, рефлексивний критерії. Сформульовано висновок, що означена система критеріїв дозволить реалізувати міждисциплінарний підхід до іношомовної підготовки майбутніх фахівців через урахування їх особистих потреб і соціальних запитів. Обґрунтовано творчий, середній, достатній, незадовільний рівні іношомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету.

Ключові слова: іношомовна підготовка, іношомовна компетентність, критерії, показники, рівні іношомовної компетентності, фахівці соціальної сфери, університет.

The approaches to the formation of criterion and index system of the results assessment of foreign language professional training of future specialists at higher educational establishments have been analyzed; basic theoretical approaches to substantiation of criteria and levels in Ukrainian pedagogical researches have been characterized.

The level of development of the assessment criteria of foreign language training of students in modern pedagogical science has been analyzed, in particular the works of O. Tynkaliuk, M. Halytska, I. Holubich, O. Mozharivska, R. Hryshkova, I. Babii, O. Karpenko, Y. Riabova, O. Khomenko are characterized. It is discovered that the majority of modern scientists carry out characteristics of levels of social and psychological readiness of future social sphere workers for professional activity taking into account creativeness, readiness for self-education, possession of cognitive, organizational, constructive, communicative skills and self-estimation of readiness to personal activity. The following defined characteristics have been taken as a basis of effectiveness criteria of foreign language training of students – world-view, content and operative. The majority of mentioned scientists justify appropriate

criteria, founding on structural components of readiness, such as: positive motivation formation, the level of foreign language communication knowledge, formation of skills and habits of adequate communicative behavior, formation of skills to make self-estimation of ones own communicative behavior.

On the basis of interdisciplinary, practical and competence oriented approaches, our own criteria system of foreign language competence of future specialists of social sphere has been designed. It includes motivation, communication, practical, cognitive, activity, social and cultural, personal, reflexive criteria. Creative, middle, satisfactory, unsatisfactory levels of foreign language competence of future specialists of social sphere at university have been grounded.

It is concluded that presented criteria system makes possible to implement interdisciplinary approach to foreign language training of future specialists through taking into consideration their personal needs and social requests.

Keywords: *foreign language training, foreign language competence, levels of foreign language competence, social sphere specialists, university.*

Основними проблемами сучасного стану іншомовної підготовки в українських ЗВО визначено: відсутність галузевих стандартів окремих кваліфікаційних рівнів та напрямів підготовки; недостатня кількість контактних годин на вивчення іноземної мови; критично низький рівень академічної мобільності студентів; недостатній рівень вивчення та застосування провідного європейського та міжнародного досвіду підготовки фахівців та інші [12, с. 328]. Відповідно, актуальними є дослідження, спрямовані на теоретичний й емпіричний аналіз наявного стану іншомовної підготовки майбутніх фахівців, так і проектування технологій та методик підвищення ефективності означеного процесу. Одним із аспектів дослідження проблеми організації іншомовної освіти в університетах є виокремлення критеріїв та показників для оцінки її ефективності, що й визначає проблемне поле цієї статті.

Іншомовна підготовка майбутніх фахівців в умовах ЗВО розглянута у публікаціях М. Галицької [2], Р. Гришковой [5], О. Нітенко [12], Н. Рубель [14], О. Тинкалюк [16; 17], О. Хоменко [18; 19] та ін.

Загалом, підготовка майбутніх фахівців до ділового (професійного) спілкування проаналізована у роботах І. Бабій [1], І. Горбуліч [4], О. Можаровської [11], Н. Шумейко [20] та ін.

Процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах університету представлено у дослідженнях О. Канюк [8], О. Карпенко [9], Ю. Рябової [15] та ін.

Зростання інтересу до процесу та результатів іншомовної підготовки майбутніх фахівців, яке спостерігається у науково-педагогічних публікаціях, свідчить про актуальність пошуку інструментарію для оцінки ефективності професійної підготовки. Водночас, іншомовна підготовка

майбутніх фахівців соціальної сфери ще не була предметом окремого дослідження, що й зумовило постановку мети і завдань цієї статті.

Мета – спроектувати критерії та показники для оцінки результативності процесу іншомовної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Завдання статті: 1) проаналізувати стан розробленості критеріїв оцінки іншомовної підготовки студентів; 2) розробити критерії та показники іншомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери; 3) спроектувати рівні іншомовної компетентності та методика їх оцінювання.

Критерій у науково-педагогічній літературі розглядається як засіб оцінки / вимірювання складних педагогічних об'єктів: ознака для класифікації, підстава для вибору варіанту рішення [13]. Під критерієм оцінювання також розуміють узагальнені характеристики успішності діяльності [7] або властивостей об'єкту [10].

Специфічною рисою гуманітарних досліджень вважаємо складність організації процесу вимірювання соціально та педагогічно значущих рис як результатів освітньо-виховної діяльності з урахуванням впливу різних соціальних інститутів. Тому проведення емпіричних досліджень вимагає побудови системи критеріїв та показників, які дозволяють здійснювати оцінку складних педагогічних об'єктів, зокрема – результатів професійної підготовки [3].

Загалом, процес оцінки навчальних досягнень учнів і студентів полягає у порівнянні набутих ними знань і умінь із еталонними вимогами держаних стандартів [6]. Однак, переорієнтування закладів освіти на оцінку компетентностей як результатів навчання вимагає введення у систему атестації змінних, які характеризують особистісні та професійні риси молоді, їх ставлення, мотиви, орієнтації, установки, тощо. Тобто, простий перелік еталонних знань і умінь на сьогодні не дозволяє оцінити рівень іншомовної підготовки майбутніх фахівців, що стимулює науковців і практиків до пошуку й встановлення додаткових критеріїв.

Проаналізуємо окремі приклади критеріально-показникових систем дослідження процесу професійної підготовки. Так, О. Тинкалюк при вивченні готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування спроектовано ціннісно-мотиваційний, інформаційно-комунікативний, інтерактивно-комунікативний та регулятивно-комунікативний критерії [17].

Своєю чергою, М. Галицька при проведенні експериментального дослідження готовності студентів до іншомовного спілкування обґрунтувала відповідні критерії, базуючись на структурних компонентах готовності: сформованість позитивної мотивації; рівень оволодіння змістом іншомовного спілкування; сформованість умінь і навичок адекватної мовленнєвої поведінки; сформованість умінь самостійно оцінювати власну комунікативну поведінку [2].

Натомість, І. Горбуліч при дослідженні готовності майбутніх фахівців до ділового спілкування послуговувалася мотиваційно-ціннісним, когнітивно-змістовним, практично-діяльним та індивідуально-особистісним критеріями, які відображають структуру ділового спілкування [4]. Подібний підхід був використаний О. Можарівською, якою виділено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльній-практичний критерії професійно орієнтованого іншомовного спілкування [11].

Дослідницею процесу формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів Р. Гришковою виділено такі критерії оцінки результативності досліджуваного процесу, як: ціннісне ставлення до соціокультурної інформації, свідомість у використанні соціокультурних знань, гнучкість навичок використання соціокультурних знань, стійкість використання соціокультурних знань і навичок комунікативної поведінки [5].

І. Бабій, аналізуючи процес оцінювання сформованості професійного мовлення, виділяє когнітивно-нормативний, професійно-термінологічний, комунікативний і ціннісно-мотиваційний критерії [1]. Своєю чергою, О. Карпенко визначено характеристики рівнів соціально-психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, до яких віднесено: творчий потенціал, готовність до самоосвіти, наявність пізнавальних, організаторських, конструктивних, комунікативних умінь і самооцінка готовності до діяльності; означені характеристики покладено в основу критеріїв ефективності – світоглядного, змістового та операційного [9]. Комунікативний, особистісно-адаптивний, змістовно-процесуальний, мотиваційний критерії є вихідними у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників, на думку Ю. Рябової; дослідниця виходить при цьому із культурологічного, когнітивного та емоційного компонентів підготовки соціальних фахівців [15].

Таким чином, залежно від обраного методологічного підходу до організації експериментально-дослідницької діяльності, учені послуговуються: системним, діяльним, соціокультурним підходами до оцінки результатів іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до цих підходів, розглядають критерії та показники, що будуються або залежно від структури очікуваного результату (готовності або компетентності) – системний підхід; або узгоджуються із процесом вивчення іноземної мови (аудіювання, говоріння, слухання, читання) – діяльній підхід; або відповідають цілям перетворюючої педагогічної діяльності – соціокультурний підхід.

Нам імponує думка О. Хоменко щодо почасті обмеження поняття «іншомовна підготовка» у літературі через ототожнення його з процесом вивчення іноземних мов або іншомовної освіти [19]; тим самим нехтуючи потребами міждисциплінарності, практичності, особистісної та професій-

ної самореалізації майбутніх фахівців. Відповідно, актуальний стан системи професійної освіти в Україні вимагає від іншомовної підготовки кореляції з сучасними соціально-економічними, культурно-глобалізаційними процесами, що вимагають реалізації компетентнісної, практичної та культурологічної складових освіти [18].

Саме тому, при побудові критеріїв та показників іншомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери ми вирішили послуговуватися саме міждисциплінарним, практико- й компетентнісно-орієнтованими підходами, які базуються на особистих і професійних потребах студентів у процесі професійної підготовки, життєвої самореалізації, соціальної активності (див. табл. 1).

Таблиця 1

Критерії іншомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету

Запит / потреба	Ресурс університету	Критерій
Фаховість / професійна компетентність	Професійна підготовка: аудиторне навчання, практика, самостійна робота	<p><i>Діяльнісний</i> – фахові компетентності, пов’язані з іншомовною підготовкою: здатність вивчати сучасний інноваційний досвід та застосовувати його у власній практичній діяльності, здатність будувати комунікації із представниками інших культур, здатність використовувати ІКТ та формувати інформаційний простір соціальної діяльності, здатність здійснювати особисті та ділові комунікації; уміння професійного спілкування.</p> <p><i>Когнітивний</i> – розкриває рівень фахових знань особистості (у т. ч. іншомовних термінів і понять, сучасних зарубіжних соціальних технологій), рівень володіння нею іноземною мовою, рівень знань про інші культури, їх цінності, традиції та звичаї; взаємозв’язок мови та культури.</p>
Адаптованість / соціальне включення	Міжособистісне спілкування: позааудиторна робота, громадська активність	<p><i>Комунікативний</i> – відображає рівень загальних і професійних комунікативних здібностей особистості, вміння вести діалогічне й монологічне мовлення, будувати конструктивну взаємодію з партнерами по спілкуванню.</p> <p><i>Соціокультурний</i> – характеризує рівень міжкультурної та соціальної толерантності фахівця, здатність будувати взаємодію у різних соціальних ситуаціях, рівень соціальної адаптованості.</p>

<p>Реалізованість / соціально-психологічне благополуччя</p>	<p>Особиста та професійна самореалізація: неформальне навчання, виховна робота</p>	<p><i>Особистісний</i> – відображає сформованість професійно-значущих рис особистості – здатність до саморозвитку, цілепокладання, побудови індивідуальної траєкторії розвитку, просоціальні превалюючі інтереси та цінності особистості, соціальні та громадянські переконання. <i>Рефлексивний</i> – визначає адекватність оцінки людиною рівня власної іншомовної компетентності та професійної компетентності; здатність розуміти свої сильні та слабкі сторони, а також працювати над їх зміною / вдосконаленням.</p>
<p>Соціальний статус / професійна мобільність</p>	<p>Побудова кар'єри: практика, досвід зайнятості, стажування</p>	<p><i>Мотиваційний</i> – свідомість і глибина мотивації до процесу фахової підготовки загалом і вивчення іноземних мов зокрема, стійкість професійних і пізнавальних інтересів, спрямованість особистості на саморозвиток і самореалізацію, зацікавленість у міжкультурній взаємодії та іншомовній підготовці. <i>Практичний</i> – здатність регулювати взаємодію у професійному та особистому середовищі, використання мови для забезпечення горизонтального і вертикального кар'єрного зростання, здатність до застосування власних фахових знань і умінь, здатність до планування й реалізації власного кар'єрного зростання у соціальній сфері.</p>

Обраний підхід до вибору критеріїв оцінки іншомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери дозволяє, на нашу думку, інтегрувати напрями діяльності різних відділів і служб університету – навчального, виховного, міжнародного, соціального, тощо, а також види освітніх впливів – аудиторна/позааудиторна робота, виховна робота, неформальне навчання, практика і т. п. Окрім того, така система критеріїв дозволяє досягати очікуваних результатів поза змістом і цілями вивчення лише одного предмету (іноземної мови), забезпечуючи міждисциплінарний інтегруючий вплив на весь процес становлення фахівця соціальної сфери з урахуванням його інтересів, потреб, очікувань.

Спроектована система критеріїв та показників, що складають зміст кожного критерію, дозволяє обґрунтувати рівні іншомовної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету: творчий, середній, достатній, незадовільний (табл. 2).

Таблиця 2

**Рівні іншомовної компетентності
майбутніх фахівців соціальної сфери**

Рівні	Показники за критеріями
Творчий	<p>Свідома стійка вмотивованість до оволодіння майбутньою професією, у т. ч. вивчення іноземної мови; спрямованість на саморозвиток і самореалізацію у професії; яскраво виражені творчі, пізнавальні та комунікативні інтереси; прагнення до пізнання нових культур і соціальної активності (мотиваційний критерій).</p> <p>Виявлені комунікативні та організаторські здібності, що проявляються у вмінні будувати конструктивну взаємодію як для вирішення навчальних, так і професійних і міжособистісних завдань; наявність свідомої власної траєкторії професійного розвитку (практичний і комунікативний критерій).</p> <p>Творче ставлення до іншомовних комунікацій у професійній діяльності, здатність застосовувати іноземну мову для вирішення міждисциплінарних навчальних завдань; застосування ІКТ та іншомовних комунікацій для особистої та професійної реалізації (діяльнісний критерій).</p> <p>Високий рівень володіння іноземною мовою, глибокі знання про культуру мови та мовлення; володіння фаховими знаннями про сучасні європейські досягнення у соціальній сфері; вміння застосовувати знання на практиці (когнітивний критерій).</p> <p>Високий рівень соціальної та міжкультурної толерантності, здатність до комунікації у різних соціальних та професійних ситуаціях; гнучкість мислення та адаптивність; переважання просоціальних цінностей та інтересів (соціокультурний і особистісний критерій).</p> <p>Адекватність самооцінки рівня власної іншомовної компетентності, її сильних і слабких сторін; наявність системи свідомих досяжних цілей професійного розвитку та особистої самореалізації, а також механізмів і ресурсів для їх досягнення (рефлексивний критерій).</p>
Середній	<p>Переважання свідомих мотивів оволодіння майбутньою професією та вивчення іноземної мови; виявлена спрямованість на саморозвиток і самореалізацію у професії, яка може регулюватися зовнішньо та залежати від ситуації; пізнавальні та комунікативні інтереси проявляються ситуативно; соціальна та навчальна активності ситуативні або шаблонні (мотиваційний критерій).</p> <p>Комунікативні та організаторські здібності проявляються ситуативно, є залежними від оточення та умов навчальної/ професійної ситуації; траєкторія професійного розвитку не обґрунтована наявністю ресурсів для її забезпечення (практичний і комунікативний критерій).</p> <p>Ставлення до іншомовних комунікацій у професійній діяльності характеризується наявними інтересами та пошуком можливостей застосування іноземної мови; для розв'язання навчальних/ професійних/особистих завдань ІКТ й іншомовні комунікації</p>

	<p>застосовуються не системно (діяльнісний критерій).</p> <p>Високий або середній рівень володіння іноземною мовою, знання про культуру країни, мова якої вивчається обмежуються змістом навчальної програми; фахові знання про сучасні європейські соціальні технології не є ґрунтовними; може спостерігатися відсутність уміння застосовувати знання на практиці (когнітивний критерій).</p> <p>Високий або середній рівень соціальної та міжкультурної толерантності, проявленість інтересу до комунікації у різних соціальних та професійних ситуаціях; адаптивність; наявність просоціальних цінностей та інтересів (соціокультурний і особистісний критерій).</p> <p>Самооцінка рівня власної іншомовної компетентності характеризується невпевненістю та сумнівами, зумовленими відсутністю аналізу сильних і слабких сторін; цілі професійного розвитку та особистої самореалізації почасти не обґрунтовані механізмами і ресурсами для їх досягнення (рефлексивний критерій).</p>
Достатній	<p>Переважають зовнішні і статусні мотиви щодо оволодіння майбутньою професією, у т.ч. вивчення іноземної мови; відсутність особистої спрямованості на розвиток і реалізацію у професії; творчі, пізнавальні та комунікативні інтереси слабо виражені, соціальна активність вимагає зовнішнього стимулювання (мотиваційний критерій).</p> <p>Середній або низький рівень комунікативних здібностей, невміння будувати конструктивну взаємодію для вирішення навчальних, професійних і міжособистісних завдань; відсутність свідомої власної траєкторії професійного розвитку (практичний і комунікативний критерій).</p> <p>Негативне ставлення до іншомовних комунікацій у професійній діяльності, невміння застосовувати іноземну мову для вирішення міждисциплінарних навчальних завдань (діяльнісний критерій).</p> <p>Низький рівень володіння іноземною мовою, знання про культуру, мову та мовлення ситуативні; фахові знання неглибокі й несистемні, з відсутністю аналізу та власного ставлення до ситуації соціального розвитку; невміння застосовувати знання на практиці (когнітивний критерій).</p> <p>Середній або низький рівень соціальної та міжкультурної толерантності, здатність до комунікації у різних соціальних та професійних ситуаціях є вимушеною та регулюється ззовні; мислення та адаптивність залежать від особистих інтересів і потреб; невираженість цінностей та інтересів (соціокультурний і особистісний критерій).</p> <p>Самооцінка рівня власної іншомовної компетентності відсутня; цілі подальшого професійного розвитку та особистої самореалізації не пов'язані із професійним навчанням, механізми і ресурси для їх досягнення не визначені (рефлексивний критерій).</p>
Незадовільний	<p>Відсутність мотивації до оволодіння професією, декларування невмотивованого ставлення до фахового розвитку та набуття професійної компетентності; відсутність інтересів до пізнання нових культур, вивчення іноземних мов, участі у соціальних</p>

	<p>акціях; комунікативні інтереси ситуативні та зовнішні (мотиваційний критерій).</p> <p>Комунікативні уміння та здібності проявляються ситуативно, залежно від індивідуальних запитів студента, вони не застосовуються для вирішення навчальних і професійних завдань; спілкування характеризуються бідністю мовлення, відсутністю вербалізованих уявлень про розвиток у професії (практичний і комунікативний критерії).</p> <p>Низький рівень володіння іноземною мовою, відсутність системних знань про культуру країни мова якої вивчається; неволодіння фаховими знаннями; невміння застосовувати ІКТ для особистих або навчальних цілей; відсутність спрямованості на вивчення мови як засобу для розвитку (когнітивний і діяльнісний критерії).</p> <p>Середній або низький рівень соціальної та міжкультурної толерантності, невміння будувати конструктивну взаємодію у різних соціальних та професійних ситуаціях; негнучкість і дезадаптивність; переважання асоціальних цінностей (соціокультурний і особистісний критерії).</p> <p>Неадекватність самооцінки рівня власної іншомовної компетентності та професійної компетентності, відсутність інтересу до виявлення власних сильних і слабких сторін; відсутність досяжних цілей професійного розвитку та особистої самореалізації (рефлексивний критерій).</p>
--	---

Представлений у табл. 2 розподіл студентів за рівнями іншомовної компетентності має умовний характер і слугує еталоном для оцінки результату іншомовної підготовки. Це пов'язано з тим, що виділення окремих критеріїв є штучним, оскільки часто одна й та ж сама якість може бути характерна для різних рівнів іншомовної компетентності, або відповідати декільком критеріям її вимірювання. Однак, системне цілеспрямоване застосування критеріїв та рівнів дозволить, на нашу думку, здійснювати оцінку стану іншомовної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету; мета і завдання статті виконані.

Таким чином, можемо зробити висновок, що зростання дослідницьких інтересів педагогів до процесу і результатів іншомовної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти вимагає розробки інструментарію для оцінювання його ефективності. В основі комплексної оцінки результатів іншомовної підготовки лежить система критеріїв, яка дозволяє спроектувати рівні іншомовної компетентності студентів. В результаті аналізу наукової літератури нами виділено мотиваційний, комунікативний, практичний, когнітивний, діяльнісний, особистісний, соціокультурний і рефлексивний критерії іншомовної компетентності для забезпечення міждисциплінарності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери та його відповідності наявним соціально-економічним умовам. На основі критеріїв охарактеризовано

творчий, середній, достатній і незадовільний рівні іншомовної компетентності студентів університету. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у побудові шкали оцінки рівнів іншомовної компетентності, підборі методик діагностики прояву окремих критеріїв та характеристики програми емпіричного дослідження з оцінки стану іншомовної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В. До питання про критерії, показники та рівні сформованості професійного мовлення у майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук праць. / редкол. І. А. Зязюн та ін. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. Вип. 39. С. 83–88.
2. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2007. 20 с.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. К.-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
4. Горбуліч І. Підготовка майбутніх фахівців з маркетингу до ділового спілкування засобами професійно-орієнтованої технології: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Старобільськ, 2016. 292 с.
5. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 427 с.
6. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закладів. Чернігів: Деснянська правда, 2003. 528 с.
7. Звягинский В. И., Закирова А. Т. Идея, замысел и гипотеза педагогического исследования. *Педагогика*. 1997. № 2. С. 9–14.
8. Канюк О. Л. Формування вмінь іншомовного ділового спілкування майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2009. 20 с.
9. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2008. – 46 с.
10. Мазін В. М. Критерії та показники сформованості культури самореалізації педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2007. Вип. 41. С. 217–225.

11. Можаровська О. Е. Формування готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування майбутніх фахівців у коледжах технічного профілю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 278 с.
12. Нітенко О. В. Іншомовна підготовка фахівців права в трицикловій системі вищої освіти: європейський досвід: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.004 / Національна академія педагогічних наук України, Інститут вищої освіти. К., 2015. 446 с.
13. Педагогічний словник / редкол.: М. Д. Ярмаченко, І. А. Зязюн, В. М. Мадзігон, Н. Г. Ничкало, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська та ін.; за ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2000. 516 с.
14. Рубель Н. В. Іншомовна професійна підготовка майбутніх екологів у системі екологічної освіти України. *Вісник ЛДУ БЖД*. 2013. № 8. С. 282–288.
15. Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2016. 238 с.
16. Тинкалюк О. В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2014. 20 с.
17. Тинкалюк О. Модель формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 29. С. 27–39.
18. Хоменко О. В. Іншомовна підготовка студентів економічних спеціальностей в контексті глобалізації: монографія. К.: КНУТД, 2014. 364 с.
19. Хоменко О. В. Концептуальні засади іншомовної підготовки в умовах глобалізованого інформаційного суспільства. *Вісник*. 2017. № 148. С. 172–175.
20. Шумейко Н. В. Професійна іншомовна підготовка майбутніх фахівців гуманітарного профілю в університетах Словаччини: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПНУ. К., 2017. 290 с.